

Teresa Pluskota

Zrosty i złożenia w nazwach miejscowych
Ukrainy i polsko-ukraińskiego pogranicza
w wiekach XVI-XVIII

Zarówno badany obszar, jak i przyjęte ramy czasowe stanowią interesujący obiekt badań z kilku powodów:

- 1) toponimia XVI wieku przejęła wiele cech staroruskich: zachowała dawne słowiańskie imiona dwuczłonowe, nazwy plemienne, humorystyczne dwuczłonowe przezwiska, stare formy imion chrześcijańskich, produktywne niegdyś formanty, np. suf. *-j- czy -yčĭ, i wiele innych zjawisk;
- 2) nazewnictwo miejscowe Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego jest również, a może przede wszystkim, interesujące ze względu na wpływy na danym obszarze dwóch kultur, łacińskiej i bizantyjskiej; w toponimii widoczne są wpływy polskie w nazwach, liczne dublety, hybrydy językowe;
- 3) nazwy miejscowe odzwierciedlają pewne typy osadnictwa, np. szczególnie aktywny w XVI wieku i wiekach późniejszych proces tworzenia przysiółków, nowych osad w pobliżu już istniejących miejscowości;
- 4) w toponimii XVII i XVIII wieku przejawiają się też aktualne procesy słotwórcze, np. produktywność przyrostka *-ka* czy przechodzenie zestawień w złożenia.

Wykorzystałam wcześniejsze zbiory materiałów z licznych i różnorodnych źródeł, wprowadzając pewne uzupełnienia, np. dla woj. czernihowskiego. Wykaz najważniejszych źródeł podaję na końcu artykułu, odsyłając też do podobnego spisu w monografii, poświęconej nazwom miejscowym Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego XVI-XVIII w. (Pluskota 1998: 327-328). Nazwy powtarzają się w wielu źródłach, dlatego nie odnotowuję ich przy każdym toponimie, a w związku z nieustaloną pisownią w XVI wieku formy podaję w oryginalnym zapisie. Dla celów porównawczych przyjmuję też podział badanego obszaru na województwa, które w XVI wieku (woj. ruskie ma podział na ziemie) należały do I Rzeczypospolitej, w następ-

nym stuleciu dochodzi jeszcze woj. czernihowskie, przyłączone (na krótko) do Rzeczypospolitej na początku XVII wieku.

Po kilku latach od wydania przytoczonej monografii i uzupełnieniu materiału zauważyłam, że wiele interesujących kwestii toponimii pogranicza językowego wymaga omówienia. Niektóre nie znalazły się we wcześniejszych moich opracowaniach ze względu na ograniczoną objętość, inne wyłoniły się podczas analizy ogólniejszych zagadnień. Wybrałam zrosty i złożenia, ponieważ na badanym obszarze od XVI do XVIII wieku stanowią one specyficzną grupę. Liczba zrostów i złożzeń zwiększa się w związku z nowymi procesami osadniczymi w XVI stuleciu. Jednym z nich – o czym już wspomniałam – jest tworzenie nowych wsi, przysiółków, wzrasta wskaźnik zestawień, a na ich bazie pośrednio zrostów i złożzeń. Pojawiają się też specyficzne typy nazw złożonych¹, np. te z członem *-grad/-pol*. Są one notowane głównie w XVIII stuleciu. Zrosty i złożenia wymagały bliższego przyjrzenia się tej grupie jeszcze z jednego powodu. Dla różnych formantów wskaźniki w źródłach ukraińskich i polskich są albo identyczne, albo przybliżone. Zrosty i złożenia są jedną z dwóch grup (druga to nazwy bez wykładników formalnych), których częstotliwość występowania zależy od charakteru źródeł, w wiekach XVI i XVII w źródłach polskich są one liczniej reprezentowane: różnica sięga 3-4%. Zrosty i złożenia mamy w zapisach cyrylicy, por. nazwy miejscowe Wołynia w XVII w.: *Белокриниче, Березолуки, Красноселка, Красноселье, Ново-Малинь, Новоселокъ, Новоселица*, ale niekiedy zestawienie występujące w źródłach ukraińskich jest zastępowane zrostem lub złożeniem w źródłach polskich, np.: *Сухая Воля, Новая Воля, Новый Ставъ, Nowystaw, Suchowola, Białocerkiew*. Może to być wynikiem różnicy w liczebności poszczególnych zapisów. Wydaje się jednak, że zestawienia (potem zrosty i złożenia) w nazwach miejscowych częściej i wcześniej – ze względu na rozwijający się wówczas typ osiedlenia – występowały w toponimii na ziemiach pogranicznych, dla których więcej jest źródeł polskich, zob. też niżej wskaźniki procentowe nazw i komentarz.

Uwzględniłam w poniższym omówieniu również te formy, które mogą być przeniesieniem nazwy terenowej i z punktu widzenia tworzenia nazw miejscowych nie są złożeniami czy zrostami. Nie mam jednak potwierdzenia mikrotoponimu w źródłach (notowane są pojedyncze przykłady), poza tym celem artykułu jest omówienie określonego typu słowotwórczo-nazewniczego, wskazanie na jego osobliwość i zmiany. Wyłączyłam tylko te zrosty, które występują w języku jako apelatywa, np. *czartoryja* ‘wir wodny’ Jurk. Nie zawsze

¹ Polskim nazwom złożonym poświęciła swoją monografię Kwiryna Handke (Handke 1976).

też można jednoznacznie określić – ze względu na chwiejną pisownię w XVI wieku – czy jest to zestawienie, czy zrost, por.: *Danilczepole, Lisiejamy*. Przyjmuje, że przedstawione przykłady są zrostami, ponieważ często przedstawiony zapis jest oboczną formą złożenia lub wkrótce może się w niego przekształcić.

Zrosty i złożenia dotyczą w zasadzie nazw topograficznych i kulturowych. Spróbuję pokazać pewne grupy nazw złożonych na badanym obszarze ze względu na charakter poszczególnych elementów. Tylko nieliczne zapisy pokazują w pierwszym członie nazwę osobową, jako drugi człon występuje jedno z określeń topograficznych, niektóre zapisano tylko w polskiej wersji językowej: *grobla, kąt, luka* (por. ukr. *luka* ‘łaka’, ‘krzywizna, zakręt rzeki’ Hrin.), *las, pole/pole, róg* i in.; sporadycznie notowane są inne rzeczowniki: *staw/stav* (tu w znaczeniu nowej osady, por. strus. *staviti* m.in. ‘budować’ SłSrezn.), *siolo, wola* i in. Niektóre z nazw, np.: *Rakowlas, Knezalucza, Danilczepole*, mogą być przeniesieniem nazwy topograficznej. Ilustracją danej grupy niech będą zrosty z XVI wieku z woj. bełskiego: *Danilczepole*; ziemi lwowskiej: *Juryowka , Knezaluca |* (ukr. *knjaz* ‘książe’ Hrin., pol. *kniaź*), *Knezszyolo*; ziemi przemyskiej: *Hreczpole* (por. u Makarskiego: *Uhercze Pole>Uhreczpole>Reczpol*, Makarski 1996: 203); ziemi halickiej: *Kniaźdwor*, Wołynia: *Januszpole, Markowa-Stawu G.*; woj. kijowskiego: *Bechowagrobla, Bratczykowagrobla/ Bratczykowa grobla (!), Skibinagrobla, Szubinagrobla, Żydows’kagrobla*; z XVII wieku z woj. kijowskiego: *Rakowlas, Ihnatpole* i in., z woj. czernihowskiego: *Murawejka* teraz *Jerzypole*, a z XVIII wieku z woj. bełskiego: *Janoostrow (ostrov* ‘suche miejsce na wodzie, wysepka’ Hrin.), z Wołynia: *Józefinowola*, a z woj. kijowskiego: *Klugowrog* i *Popow-Róg*. Nieliczne nazwy, np.: *Krolewstaw/Kroliowstaw* z woj. bełskiego, *Proboznistaw* z Podola, wskazują na typ własności, tzn. na dobra królewskie, duchowne i in.

Znaczną grupę tworzą zrosty i złożenia o charakterze topograficznym, tzn. oba człony mają taki charakter. To właśnie te nazwy topograficzne mogą być i zapewne często są przeniesieniem nazwy terenowej. Zrosty i złożenia (z formantem złożeniowym -o-) w pierwszym członie mają zwykle przymiotnik, w drugim – rzeczownik wskazujący na cechę topograficzną. W typowy dla tego obszaru sposób występują one w zapisie polskim lub ukraińskim, np.: *brod², brzeg/bereh, góra/hora, jezioro/ozero, kąt/kut, las/lis, pole/pole, potok, stok, woda/voda* i in. Przymiotniki są zawsze w prepozycji i określają jakość

² Przedstawiam tylko te elementy w dwóch wersjach językowych, które występują w obu wariantach w toponimii.

gleby, cechę góry, pola, niekiedy mają charakter relacyjny, por. w XVI wieku w woj. bełskim: *Wieprzowejezioro/Wieprzowe Jezioro* (od jeziora na tej wierzchowinie, gdzie zaczyna swój bieg rz. *Wieprz* SG); podobną rolę odgrywa człon *wierzch-* w odniesieniu do rzeki- w woj. bełskim: *Wierzchrachanie* (Rachanie – n. miejsc.), *Wierzchrata* (*Rata* – n. miejsc. i n. rzeki), *Wierzchrzczica* (*Rzczycza* – n. miejsc. i n. rzeki), por. liczne nazwy z *wierzch-* (Rieger 1969). Przymiotniki w nazwach topograficznych, podobnie jak rzeczowniki, nie są zróżnicowane, najczęściej występują z rdzeniami: *biał-/bił-* (*bil-/biel-* to też ‘mokradło, błoto’), *czarn-/čorn-*, *krasn-* (stpol. i ukr. *krasnyj* ‘piękny’ Hrin.), *kamien-/kamin-* (*kamen-*), liczne przykłady mamy też z elementami: *czyst-/čyst-*, *dług-/dolh-*, *such-/sux-*, *wielk-*, *wiel-/vel-*, inne formy notowane są rzadziej. Zetknąć się można z różnymi wariantami zapisów, por.:

– zrosty³: Ch. – *Czistadębina*, *Bialepole*, *Wielgiepolie*; Hal. – *Byelipotok*; Lw. – *Blisczywody*, *Zymnawoda*; Pod. – *Czarnawoda*, *Krutybrod* tok ‘brzeg rzeki’; Woł. – *Białe-Pole*, *Dobrywoda*, *Hudczibrod* (por. ukr. *hudity* ‘szumieć, dzwonić’ Hrin.⁴), *Wilhor*; Kij. – *Tolstiles/Thusteho-lesa* G. (ukr. *tovstij* m. in. ‘tłusty’, ‘duży’ Hrin.); XVII w.: Błs. – *Bielbale*; Lw. – *Białykamień*; Hal. – *Bialeostrowy*; Woł. – *Wielkierzędy* (tu *rząd* może też oznaczać ‘najem’ StBr); Kij. – *Kalnebłota* (ukr. *kał* ‘szlam, ił, błoto’ Jurk.), *Kamiennybrod*, *Kureberdy* (por. ukr.: *kura* ‘kurz, pył’, *berdo* ‘przepaść’ Hrin.), *Nizgurka*, *Tereberedy* (por. ukr. *terebyty* ‘trzebić’ Hrin.); Br. – *Kalnebłota*; XVIII w.: Pod. – *Kurykaty*;

– złożenia: XVI w.: Ch. – *Białobrzegi*, *Czarnołozy*, *Długolozy*, *Tarnogora*; Lw. – *Camyonobrod*, *Suchodol*, *Kamiennopolie*, *Wielopolie*; Prz. – *Białoboki*, *Białobrzegi*, *Czarnioostrow*, *Dołhołuka*, *Staroniwa*; Hal. – *Pustoluka*, *Tarnopolie* i in.; Pod. – *Czarnoostrow*, *Suchodoł*; Woł. – *Białokrynica* (ukr. *krynycja* ‘źródło’ Hrin., pol. *krynica*), *Bielostok*, *Biłopola* G., *Czornokalow*, *Hnitorudka* (tu *ruda* ‘rdzawe bagno, błoto’ Hrin.), *Łysogorka*, *Ostropola* G.; Br. – *Kamienohorka*; XVII w.: Ch. – *Czarnostepy*, Hal. – *Białokrynica*, *Dobrowoda*, *Dołhołuki*, *Dołhopole*, *Krasnopole* i chyba *Hołbocze*; Lw. – *Kamionopole*, *Ostrorog*; Prz. – *Kamionobrod*, *Krasnopole*; Woł. – *Kamienobrod*, *Белокриниче* G., *Березолуки*, *Краснодубье*; Kij. – *Krasnoluka*, *Krasnopole*; Br. – *Kamionopotok*, *Krasnohorka/Krasnogorka*; XVIII w.:

³ W wypadku licznej grupy nazw złożonych w danej jednostce administracyjnej podaję jej reprezentację. Materiał przedstawiam w następującej kolejności: woj. bełskie, ziemia chełmska, ziemia lwowska, ziemia przemyska, ziemia halicka, Podole, Wołyń, woj. kijowskie, woj. braclawskie, woj. czernihowskie.

⁴ Nie objaśniam znaczenia znanych rdzeni, nie powtarzam też ich przy podobnym typie nazw.

Lw. – *Krzywołęka*; Hal. – *Białopotok*, *Suchostaw*; Pod. – *Lysohorka*, *Socho-
stawie Loc.*, *Lysowody*; Woł. – *Czarnokal*, *Suchodoły*; Kij. – *Krasnolas/Kras-
nolis*, *Retkoduby* i in.; Br. – *Czarnogrobla*.

W woj. kijowskim – zapewne ze względu na topografię – częściej uży-
wanym elementem jest *grobla*, *bród/borod-*, *góra/hora*: Kij. – *Hulczyborod*,
Kamionobrod, *Białyhory*, *Sokołowagura*, *Kalihórka*, *Bechowagrobla*, *Bral-
czykowagrobla*, *Długagrobla*, *Kamiennagrobla*, *Nowagrobla*, *Skibinagrobla*,
Szubinagrobla, *Zydows'kogrobla*.

W nazwach o charakterze kulturowym częstymi elementami są rzeczow-
niki w obu wariantach językowych: *dwór/dvir(dvor-)*, *miasto*, *sioło/seło*
(w różnych formach), *siedliszcze* ‘gospodarstwo z zabudowaniami, też wieś’
ŚlStp./*sełyšče* (w jęz. ukr. ‘sioło i miejsce po nim’ Hrin.), *staw/stav*, *wieś*.
Rzadko pojawiają się inne rzeczowniki *staja* (ukr. *staja* ‘obszar zajęty przez
zagrody i pastwiska’ – Hrabec 1950: 98), *myto* ‘cło’ i in. Przymiotniki *średni*,
nowy, *stary*, *krasny*, *dobry* określają rozmiar, czas, piękno osady, charakter
miejsca osiedlenia, por.:

– zrosty: XVI w.: Błś. – *Nowesioło*, *Staresioło*; Ch. – *Krasznysthaw*, *No-
wistaw*, *Starawies*; Lw. – *Noveszyolo*, *Stareszyolo*; Prz. – *Nowawiesz*, *Nove-
myasto*; Hal. – *Nowesziolo*; XVII w.: Lw. – *Nowystaw*, *Srednistaw*; Woł. –
Nowystaw; Lw. – *Suchawola*; Prz. – *Nowystaw*, *Starasol*;

– złożenia: XVI w.: Błś. – *Dobrotwor*, *Nowodwor*; Lw. – *Dobrostany*
(*stan* występuje czasami obok *staw*, zjawisko znane jest w jęz. staropolskim),
Pustomyta G.; Prz. – *Dobrohostaw*, *Dolhomoszcziska*, *Staromieszcze*; Pod. –
Letowodworzyszcze, *Nowosioła*, *Nowosielica*, *Nowosziolka*; Woł. – *Nesucho-
jezy* (ukr. *jaz* ‘grobla lub płot z trzciny, wikliny, zmieniający kierunek rzeki
ku młynowi, tartakowi’ Hrin.), *Pustomyty*, *Radosiołka*, *Woskodawy* (wieś
związana z pszczelarstwem), *Красноселка*; Kij. – *Bielowież*, *Dovgosele*;
XVII w.: Lw. – *Pustomyty*; Kij. – *Bielowieś*, *Nowodworze Loc.*, *Pustowoyty*,
Starosiele; Br. – *Nowostaw*; Woł. – *Красноселье/Krasnosiele*, *Новоселокъ*,
Новоселица; Cz. – *Nowosiołki/Nowosilki*.

W XVIII wieku (pojedyncze już wcześniej) dołączają do wymienionych
rzeczowników: *kolonia*, *majdan*, *ruda*, *wola*: Błś. – *Nowystaw*; Ch. – *Felsen-
dorf* (niem. *der Fels* ‘skała’, *das Dorf* ‘wieś’ ŚlNiem.), *Starosiele* alias *Stulno*,
Lw. – *Nowokolonia*; Woł. – *Nowymajdan*, *Nowymłyn*, *Krasnostaw*, *Jarowola*,
Suchowola; Kij. – *Czarnoruda*, *Miodomierka*, *Pustomity*, *Pustowarnia*,
Pustowoyty, *Новсѣль Loc.*; Cz. – *Новоселиовка*.

Ponadto w zrosty i złożenia zostały przekształcone niektóre zestawienia
nazwy miejscowej z przymiotnikiem *nowy*, *stary*, np.: *Nowymilsk/Nowe-
Mylsko*, *Starymilsk*, *Ново-Малинь*.

Typ **przymiotnik + rzeczownik** to dominujący model nazewniczy w omawianych dwóch ostatnich podgrupach. Rzadko występują inne elementy, np. **rzeczownik + rzeczownik**: XVI w.: Lw. – *Drohowyz*; Prz. – *Pnikolt* (por. *Pnikut* w XVIII w.); Woł. – *Dorohostaje*, *Dunajrozek* (por. *dunaj* ‘szeroka, rozlana rzeka’ Jurk.), *Uścituł/Usthyługa* G. (ujście *Ługa* – n. rzeki SG), *Zabołoky*, *Żabokryki* (wieś nad rz. Plaszewką SG); XVII w.: Hal. – *Horyslasy* (por. ukr. *hora* ‘góra’ i *złazyty* ‘schodzić, spełzać’ Hrin.); Kij. – *Czyhryndabrowa*; Br. – *Zabokrzycz*; XVIII w.: Ch. – *Felsendorf* (niem. *der Fels* ‘skała’, *das Dorf* ‘wieś’ SłNiem.).

Sporadyczne zapisy potwierdzają model **liczebnik + rzeczownik**: XVI w.: Woł. – *Piaczidzien/Pietyden*, *Siemiduby*, *Trymiłowka*; Br. – *Tryizby* G.; Br. – *Piatyhory* G.; XVIII w.: Kij. – *Semyrohy/Semihory*.

Na uwagę zasługują pojedyncze tylko nazwy z leksyką religijną, por. w XVI wieku: Hal.: *Białaboznica*; Kij. – *Bialocerkiew/Bialaczerkiew*; XVII w.: Hal. – *Jezupol* dawne *Czesybiesy*; XVIII w.: Woł. – *Czesnychrest*, a także inne rzadkie, zapewne pamiątkowe nazwy: Kij. – *Wesołykat/Wesołykat* i in.

Odrębną grupę stanowią nazwy z członem *-grad/-pol*. Poświęcono im wiele artykułów (Karaś 1970, Rieger 1994), jednak obszar i analiza materiału w trzech kolejnych stuleciach pozwalają na przedstawienie kilku nowych spostrzeżeń.

W XVI stuleciu mamy pojedyncze nazwy z członem *-grad/-horod*:

– zrosty z członem *-grad*: XVI w.: Prz. – *Czerwonygrad*; Pod. – *Czerwonygrad*; Lw. – *Słonigrodek*, *Szmygrad* (= *Żmigrod*); Woł. – *Cerehrodek*; Br. – *Bukow* G. czyli *Struśhoroda* G.;

– złożenia z członem *grad/-pol*: XVI w.: Błś. – *Starograd*; Prz. – *Kniezopol*, *Tarnograd*.

W XVII wieku obok członu *-grad/-horod* pojawia się częściej *-pol* (gr. *polis* ‘miasto’), który zdominuje tę podgrupę złożzeń w XVIII wieku, przy czym w roli drugiego członu występuje przeważnie nazwa osobowa:

– zrosty: XVII w.: Pod. – *Dunaygrad*, *Kitaygrad*, *Zwinigrod*, *Korsygrad*, *Nowygrad* alias *Kopaygrad*; Woł. – *Jampol*; Kij. – *Mirgrad/Mirhorod*, *Samhorodek/Samorodek*, *Kozarkgrad*; Br. – *Adamgród*, *Iwangrod*, *Jangrod*, *Kitajgród*, *Kochangród*, *Rajgrad*, *Sławgrad* i *Nesterwar* (z węg. *varos* ‘miasto’ SłWęg.) – oboczna nazwa *Tulczyna*; w Halickiem forma *Jezupol* jest zapewne wynikiem maskulinizacji, ponieważ istnieje oboczna nazwa z członem *pole*: *Jezupole* dawne *Czesybiesy*; XVIII w.: Błś. – *Krystianpol*; Hal. – *Mariampol*; Pod. – *Tomaszpol*, *Terespol*; Woł. – *Rasipol*, *Weissgradka* G. (niem. *weiss* ‘biały’ SłNiem.)/ *Białogrodki* G.; Kij. – *Jaruszpol*, *Niżygroddek*, *Raygródek*, *Wernyhorodka* G., *Zwinigrodka/Dzwinigrodka*; Br. – *Jampol*, *Oknopol* (rz. *Okno* SG), *Tomaszpol* dawne Prokopnice;

– złożenia: XVII w.: Br. – *Krasnopol, Zwinograd*; XVIII w.: Błś. – *Krystynopol*; Woł. – *Annopol, Jasnograd, Teofilpol*, również z niem. *-burg* w *Katrynburg*; Kij. – *Białogródek, Czarnohorodka, Iawnogrodka, Joannopol, Krasnohorodka, Wisznopola G.*; Br. – *Miropol*. Na uwagę zasługują w woj. kijowskim i na Wołyniu żeńskie formy członów *-grad/-horod*: *-gródka/-horodka*, por. wyżej: *Krasnohorodka, Iawnogrodka* i in.

W XVII i XVIII wieku na wzór już istniejących form pojawiają się nowe złożenia typu *Czarnostepy*, zrosty i złożenia zastępują zestawienia lub występują jako oboczne formy. Chcę jeszcze raz podkreślić, że łączny zapis nie musi oznaczać zrostu, może być to kwestia zapisu, traktowanie takich form jako zrostów upoważnia – w moim odczuciu – dość konsekwentny proces przechodzenia omawianych form w złożenia, bardzo rzadkie przykłady łącznych zapisów dwóch elementów w innych grupach oraz duża litera (często) w drugim członie zestawienia, mała w nazwie złożonej, np. *Lisiejamy/Lisie Jamy*. Najważniejsze zmiany:

a) zrost na miejscu zestawienia, niekiedy zestawienie pojawia się jako oboczna forma: XVII w.: Ch. – *Lisiejamy/Lisie Jamy*; Woł. – *Hudczibrod/Hudczego-Broda G./Hudczego Brodu G.* i in.; Kij. – *Bialaczerkiew/Białey Cerkwi G., Tolstiles/Towstego Lasa G.*; XVIII w.: Woł. – *Nowymilsk*; Kij. – *Sokołowagura/Sokołowa Gura, Kamiennagrobla/Kamienna grobla, Towsterohy/Towste Rohy*;

b) złożenie na miejscu zestawienia, które może występować jako oboczna forma: XVI w.: Błś. – *Wieprzowe Jezioro/Wieprzowejezioro*, Woł. – *Białokrynicze G., Bielostoku G./Białego Stoka G.*; XVII w.: Woł. – *Krasnodubie (Krasnego Dubia G. w XVI w.)*; Kij. – *Ostrołucz* (dawne *Ostrye Luki*); XVIII w.: Kij. – *Zydows'kogrobla/Zydowskey Grobli G.*;

c) złożenie na miejscu zrostu, podobnie jak w poprzedniej grupie używane są czasem oba warianty: XVII w.: Ch. – *Krasznysthaw/Crasnostaw*; Pod. – *Czarniostrow/Czarnoostrow, Wodolisza/Liszawoda*; XVIII w.: Błś. – *Krystynopol/Krystianpol*; Hal. – *Białoboznica/Białaboznica*; Woł. – *Czotyrobokow G./Czotyrbokow G., Krasnowola, Suchowola*; Kij. – *Kamionobrod/Kamiennybrod, Wilczopolki/Wilczepolewka*.

Powyższe procesy doprowadzają do tego, że w XVIII wieku znaczna część nazw danej grupy występuje z łącznikiem *-o*.

Udział złożzeń i zrostów w toponimii Ukrainy i polsko-ukraińskiego pogranicza w badanym okresie przedstawia się procentowo w następujący sposób⁵:

⁵ Nie podaję wskaźników dla woj. czernihowskiego, ze względu na nieliczne nazwy złożone z tego obszaru.

	XVI w.	XVII w.	XVIII w.
Błs.	2,3%	2,2%	1,9%
Ch.	2,9%	3,3%	3,8%
Hal.	3,4%	2,8%	3,1%
Lw.	2,9%	2,3%	3,5%
Prz.	2,2%	2,2%	2,6%
San.	1,8%	2,4%	2,4%
Pod.	1,5%	1,3%	2,4%
Woł.	2,1%	3,0%	2,9%
Kij.	1,7%	2,5%	7,3%
Br.	1,4%	4,7%	5,3%

W nazewnictwie XVI wieku złożenia i zrosty nie mają większego udziału w toponimii. Najwyższy jest on na ziemi halickiej 3,4%, najniższy w woj. braclawskim – 1,4%, nieliczne zapisy pochodzą też z Czernihowszczyzny.

W XVII wieku w toponimii większości ziem występuje wzrost wskaźnika, przy czym najbardziej jest on spektakularny w toponimii województwa braclawskiego (z 1,4% do 4,7%). Tylko w województwie bełskim, ziemi halickiej, lwowskiej i na Podolu notują niewielkie obniżenie udziału procentowego.

Na całym obszarze w XVIII wieku zauważa się rozwój tej grupy nazewnicznej. Wyjątek stanowi woj. bełskie (licznie występowały tam zestawienia), gdzie udział zrostów i złożów w toponimii nieznacznie się obniżył. Obszar najwyższych wskaźników dotyczy województwa kijowskiego, braclawskiego. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być też – wspomniałam wcześniej o większej liczbie nazw złożonych w polskich źródłach – polonizacja zapisów w XVII i XVIII wieku (Pluskota 2000: 181-186). Trochę niższy udział złożów i zrostów w nazewnictwie miejscowym charakteryzuje ziemię chełmską i lwowską.

W zrostach i złożeniach zauważyć można podobne zjawiska, jakie odnotowałam w innych grupach słowotwórczo-semantycznych:

– zapisy nazw w obu wersjach: *Nowosiołki/Nowosiłki*; Br. – *Krasnohor-ka/Krasnogorka*; Kij. – *Krasnolas/Krasnolis*, *Tolstiles/Thusteho-lesa* G., co wydaje się potwierdzać przypuszczenie, że nazwy na ziemiach ruskich I Rzeczypospolitej występowały w dwóch wariantach i były wybierane w zależności od typu dokumentu i osoby sporządzającej spis;

– tendencję do skracania nazw, por. uproszczenie rdzenia: *Werechanie* (*Wierzchrachanie*), maskulinizację, np. *Uthorop* (dawniej *Hutoropye*), tu również hiperpoprawność; należy podkreślić, że wskutek skrócenia nazw

(maskulinizacji) nazwy z członem *pole* mogą sprawiać wrażenie toponimów z *-pol*: XVII w.: *Jezupol/Jezupole, Markopol/ Markopole, Tarnopol*.

– pluralizację form, procesu odwrotnego nie odnotowałam w danej grupie: XVI w.: Woł. – *Krasnosiolki G./Krasnosielki*; XVII w.: Lw. – *Pustomyty*; Pod. – *Lysowody*; Woł. – *Suchodoły* i in.; formy te w XVI wieku miały formę liczby pojedynczej.

Wykaz skrótów gramatycznych

G.	– Genetivus (dopełniacz)
gr.	– grecki
Loc.	– Locativus (miejscownik)
niem.	– niemiecki
stpol.	– staropolski
strus.	– staroruski
ukr.	– ukraiński
węg.	– węgierski

Wykaz skrótów jednostek administracyjnych

Błś.	– województwo bełskie
Br.	– województwo braclawskie
Ch.	– ziemia chełmska
Cz.	– województwo czernihowskie
Hal.	– ziemia halicka
Kij.	– województwo kijowskie
Lw.	– ziemia lwowska
San.	– ziemia sanocka
Pod.	– województwo podolskie
Prz.	– ziemia przemyska
Woł.	– województwo wołyńskie

Wykaz skrótów słowników

Hrin.	– Б. Грінченко: <i>Словник української мови</i> , т. 1-4, Київ 1907-1909.
Jurk.	– M. Jurkowski: <i>Ukraińska terminologia hydrograficzna</i> , Wrocław 1971.
SG	– <i>Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich</i> , t. I-XV, Warszawa 1880-1902.
SlBr	– A. Brückner: <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> , Warszawa 1957.
SlNiem	– J. Piprek, J. Ippold: <i>Wielki słownik niemiecko-polski</i> , t. 1-2, Warszawa 1968-1969.
SlStp.	– S. Urbańczyk (red.): <i>Słownik staropolski</i> , t. 1-, Wrocław 1953-1955.

- SłSrezn. – И.И. Срезневский: *Словарь древнерусского языка*, (Репринтное издание), t. I-III, Москва 1989.
SłWęg – J. Reychman (red.): *Wielki słownik węgiersko-polski*, Warszawa 1980.
SW – J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki: *Słownik języka polskiego*, t. I-VIII, Warszawa 1908-1927.

Wykaz najważniejszych źródeł

a) publikowanych:

- S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w 1772 roku*, Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce, Lublin 1980.
Lustracja królewskich ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy w I połowie XVII wieku, Warszawa 1877.
Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564-1565, cz. I, Łódź 1992.
Lustracja województwa ruskiego 1661-1665, cz. I-III, Wrocław 1970-1976.
A. Jabłonowski, *Lustracje królewskich ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII w.*, Warszawa 1877.
Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie, t. XXIII, *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie i sanockie 1731-1772*.
„*Polonia 1770*” K. De Perthéesa, Warszawa 1987.
Źródła dziejowe, t. VI, *Rewizya zamków Ziemi Wołyńskiej w poł. XVI w.*, Warszawa 1877.
Źródła dziejowe, t. IX, A. Pawiński (red.), *Księgi Podskarbińskie z czasów Stefana Batorego 1576-1586*, Warszawa 1881.
Źródła dziejowe, t. XVIII, *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, cz. I, Warszawa 1902.
Źródła dziejowe, t. XIX, *Ziemie ruskie. Wołyn i Podole*, Warszawa 1889.
Źródła dziejowe, t. XX-XXII, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów-Braclaw)*, Warszawa 1894-1897.
Архив юго-западной России издаваемой Временною Коммиссиею Древних актов, ч. 1-, Киев 1959 и др. *Волинські грамоти XVI ст.*, Київ 1995.
Жерела до історії України-Руси, т. I-III, V, Львів 1897-1903.
Ділова мова Волині і Надніпрянщини XVII ст., Київ 1981.
Ділова документація Гетьманщини XVIII ст., Київ 1993.

b) niepublikowanych:

- Metryka Koronna* (wypisy z ksiąg 1569-1673) – Archiwum Główne Akt dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, dział 56, *Metryka koronna*, nr wpisów k5-k.182v.
Rewizje, lustracje starostw, rejestry podatkowe, dóbr duchownych i in. – Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 46, 54, 56, dz. I, III-IV.
Wizytacje dekanatów, parafii z XVII i XVIII wieku – Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL-u, nr mikrofilmu: 2969-2980 i in.

Bibliografia

- Handke K., 1976: *Budowa morfologiczna i funkcje compositów polskich*, Wrocław.
- Hrabec S., 1950: *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Kraków.
- Karaś M., 1970: *Nazwy miejscowe typu Annapol, Białogard w języku polskim i innych językach słowiańskich*, „Onomastica Slavogermanica” V, Berlin, s. 73-79.
- Makarski W., 1996: *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego*, Lublin.
- Pluskota T., 1998: *Nazwy miejscowe ziem ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVIII w. Toponimia Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego*, Bydgoszcz.
- Pluskota T., 2000: *Polonizacja nazw miejscowych ziem ruskich Rzeczypospolitej w wiekach XVI-XVIII*, [w:] W. Łukasik-Szulowska i E. Wolnicz-Pawłowska (red.), *Kontakty polszczyzny na pograniczu wschodnim*, Warszawa, s. 179-187.
- Rieger J., 1969: *Nazwy wodne dorzecza Sanu*, Prace Onomastyczne, Wrocław.
- Rieger J., 1994: *Niektóre problemy toponimii Ukrainy XVI wieku*, „Onomastica”, nr 39, s. 117-129.

Summary

A specific group of words (concretions and compound words) was analysed in this article. The development of and individual elements pertaining to concretions and compound words was presented in this paper. Taking into consideration geographical differentiation of place names. In reference to my previous study concerning toponymy, place names in the paper came from the provinces that existed in the 16-th century. The material for my paper was taken from different, numerous Polish and Ukrainian sources (both published and unpublished). There are some factors that made this formative group so specific. Many compound words appeared on the basis of compositions, some concretions and compound words were transferred from the terrain names. They had topographical and cultural features. Among discussed place names there were many that contained *-grad/-pol*. In order to present the problem a map was added to the article.

Teresa Pluskota, dr hab., prof. nadzw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Zainteresowania naukowe: dialektologia (gwary ukraińskie i polskie na pograniczu polsko-ukraińskim), onomastyka, zwłaszcza historyczna antroponimia i toponimia Ukrainy. Najważniejsze publikacje: *Nazwy miejscowe ziem ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVIII w. Toponimia Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego* (Bydgoszcz 1998), *Imiona chrześcijańskie w nazewnictwie miejscowym ziem ruskich Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku* (SFPiS 2000).